

BENZÎN

5 Cotmeh 2019

VEKIRIN: EŞKEREKIRINA SOTEMENIYÊN FOSÎL WEK AMÛRA TAWANÊ

Vekirin bi rîtualek dûberkirî dest pê dike: cîhan ji her demê germtir e, qirêjtir e, zûtir ber bi tunebûnê ve diçe. Lê vê carê tona vekirinê tûjtir e. Tîma hevdiîna benzînê mijarê ku li ser hev hevkar in bi gel re parve dike: divê bê-rûmetkirina sotemeniyên fosîl û eşkerekirina wan wek amûra tawanê pêk were. Ev ne analîz e, helwesteke.

Û îtîrafek din: dema Bîenala Stenbolê ya 16emîn vebû, hat fêr kirin bi xemgînî ku hin şirketên ku qada karê wan tenê sotemeniyên fosîl in di nav sazî yên ku piştgiriya Bîenalê dikin de cî girtine. Di çalakîyek hunerî ya ku qeyrana iqlîmê dixê navendê de pejirandina van piştgiriyan sponsorî ne rast tê dîtin. Lêbelê girîngiya li vir bûnê, anîna van mijaran rojevê, vekirina vê platformê jî tê îfade kirin. Tundkişiya axaftina ji hundir ve, bi qasî bîenalê bi xwe kevn e lê birbuçuk yek ji çend dengên kêr e ku vê yekê bi eşkereyî dixê sehneyê.

BIHA YEK LITREYÊ BENZÎNÊ

Aborînasek derdikeve sehneyê. Pirsra wê sade xuya dike: yek litre benzîn çiqas e? Li bihaên duh hatî nêrîn — li Stenbolê li aliyê Ewropayê 6,80, li aliyê Anatoliyê 6,86 lire. Heta vîrgûlê hesabandî, hessasiyeteke ku mirov difikirîne ka muhasebe çiqas bi hûragahî tên hilanîn. Yek litre benzîn nêzîkî 12 kîlometreyên di navbera bajaran hildigire. Ji Yedikuleyê heta cîhê Bîenalê 11-12 kîlometre — yek litreyê dihewîne.

Lê lêçûna rastîn ev nîn e. Dema lêçûna yek litre benzînê dest pê dike were hesabandin, defterê muhasebê wek bahozê mezîna dibe: hilweşîna ekolojîk a li coxrafyayên ku neft jê tê derxistin, qirêjbûna pêvajoyên rafîneriyê, îza karbonê ya zincîra hilanînê, lêçûna mirov û aborî ya şerên ji bo neftê — fatûra xwînê ku ji Vîetnamê heta Iraqê, ji Lîbyayê heta Sûrî dirêj dibe. Bedêla tendurîstî ya gazên egzozê yên tê nefes kirin: astîma, penceşêr, mirina zû. Û ya herî giran — fatûra iqlîmê ku nesilên pêşerojê dê bidin, deyndarkirina mirovên hîn nehatî dinyayê. Aborînas dibêje ku zanîna hesabê lêçûnê baş dizane lê tu sîstema muhasebê nikare hemû vê lêçûnê hesab bike. Ji ber ku hin bedel nikarin werin guhertin yekîtiya pere. Aboriya ekolojîk tam qadek e ku hewl dide van bedêlên nehesibandin dîtbar bike — û benzîn yek ji mînakên herî bi azar e yên vê qadê.

"Em hemû bi awayek ji aliyek parçeyek benzînê ne, vexwerê wê ne. Lê em 6 lire 80 kûrîş didin û lêçûna rastîn nedîtin nakin."

MALA ME DIŞEWITE

Sehne tarî dibe. Ji yek dengê zêdetir bilind dibin. Kolajek ji axaftinên cuda yên Greta Thunbergê hatî berhevkirin — hatî wergerandin Tirkî, carinan bi xerakirin, şikandin, dûberkirinê. Ev performans e: peyvên keçeke 16-salî ji yek devî zêdetir derdikevin, hin pispist dikin, hin diqêrin. "Mala me dişewite. Ji bo gotina vê yekê ez li vir im." Hêvî, panîk, hêrs, bê-çareyî di hev de.

"Mala me dişewite. Ji bo nekirina ti tiştî bahaneyek nikare bibe. Dema em ber bi çalakîyê ve diçin, hêvî li her cî ye."

Performansê paradoksa herî bertekdar a Greta dixê sehneyê: zarokek mecbûr e ku ji mezinan re wez bide. "Navê min Greta ye, ez 16 salî me" — ev hevok di her dûberkirinê de girantir dikeve. "Ez dixwazim xwe ewle hîs bikim, dema şevê tena bi serê xwe dimeşim, dema di metroyê de rûniştî me" — qeyrana iqlîmê mijara ewlehiyê ye, tehlûkeyek hebûnî ye. Nesîla ku pêşeroja wan tê dizîn diaxive û salon bêdeng guhdarî dike. Di nav 11 salan de divê emisyon werin nîvkirin.

Her kes di vê salonê de vê dibihîze lê çend ji wan bi benzîne hatine?

HUNER Û PAQIJKIRIN: DÎROKA ÇALAKÎYÊN MUZEYAN

Muzevanek derdikeve sehneyê û dema xwe dide nasîn dibêje "ger ez xwe wek çalakvan binav bikim, ez ê heqsizî li beşdarên din yên li vir bikim" — lê tiştên ku vedibêje çalakvanî bi xwe ye. Paqijkirina hunerî (art wash): paqijkirina rûmetê ji aliyê şirketên neftê, hilberînerên çekan bi sponsorîya ji bo sazîyên hunerî. Bi zimanê şirketan ev "rêveberiya rûmetê" ye.

Vegotin ji Brîtanyayê dest pê dike: tevgera Liberate Tate, ji 2010an heta 2016an şeş salên çalakîyên dûberkirî bi serketin sponsorîya BP-Tate qedand. Muzeyê bi sed hezaran endaman heye — ev binî, mobîlîzasyona giştî mumkîn dike. Serkeftin wek pêla ber bi der ve dirêj dibe: li Hollandayê Fossil Free Culture, sponsorîya Shell li Muzeya Van Goghê qedand. Li Fransayê Liberate Louvre, li hember Total têkoşînê dike — hefteya çûyî jî çalakîyek nû kirine. Muzevan zêdetir paş dikeve — bo 1969an, bo Artworkers Coalition. Lêçûna şerê Vietnamê 70 mîlyar dolar, pêşbazîya fezayê li her Amerîkîyî 10 dolar. Çîna navîn tê xwarin. Komeke hunermendan ji MoMA listeya 13-maddeyî ya daxwazan pêşkêş dike: mafên hunermendan, cî zêdetir ji bo hunermendên reş, gihîştina çîna emek bo muzeyê. Tenê yek madde tê pejirandin: rojê hefteyê yek bê biha. MoMA du mehan şûnda bi sebebê windakirina deramedê radike, bi çalakîyan dîsa tê zorî kirin ku vegeerîne. Ev rojên gihîştina bê biha heta 1990an dewam dikin — paşê bi rêz tî veguhastin sponsorîya Target û Uniqlo. Cihê gel hatî girtin ji aliyê korporasyonan ve.

Û paşê îtîrafeke bertekdar: "Ez beriya her tiştî muzevan im û sponsorê sereke yê muzeya ku ez lê dixebitim şirketeke neftê ye." Di çarçoveya Tirkîyê de bingeha endaman a muzeyan sist e, sponsorî ferzbûnek e. Bi 10 hezar endaman na, bi 100 hezar endaman dikarin sponsoriya neftê bixin nîqaşê dibêje — pozîsyonek bi zanîn provokatîv.

"Bo qadên ku gel xwedî nake, şirket pir bi rehetî dikarin têkevin. Li welatên ku gel xwedî nake, ez nikarim li hember vê yekê gilîyê bikim di vê qonaxê de."

JI SÎNOPÊ BO KOLANAN: SERHILDANA IQLÎMÊ

Pêşkêşkirina dawî, ya herî kesane ye. Nimayendê Tirkîyê yê Yokoluş İsyani (Extinction Rebellion), rêwîtiya ku bi tena serê xwe ber bi kolanê dest pê kiriye vedibêje. Motivasyona wê: dîtina ya Greta di 15 saliyê xwe de pêkanî, û li şûna emanetkirina vî barî bo zarokek, parvekirinê dixwaze.

Kêliya herî bihêz a çîrokê li Sînopê derbas dibe. Zarokekî biryar daye ku grewa iqlîmê li dar bixe. Zarokan pankartên xwe amade kirine, meşînê bi xwe xwestine — "qet em ê derkevin" gotin. Rêxistinker dudilî bûye: hêzên ewlehiyê dê bi zarokan re çawa tev bigerin? Ma malbat dê hêrs bibin? Werin em wêneyan bigirin, parve bikin gotî

ye. Lê zarok kararî bûn. Bi ew qas ji dil meşiyane ku pankartên xwe ne li sînga xwe, lê ber bi mirovan ve, bi nîşandinê pêşve birin. Paşê çûne parkê listin. Çalakvanê di bin darek de dirêj kiriye û zarok temaşe kirine — di şertên Stenbolê de tiştêk wisa dîtin jî dilxweşî dide.

Lê êvarê zarokek vegeeriyaye û gotiye: "Salên dirêj şûnda, cara yekem min wek zarok listim." Ev hevok dikeve hundirê her kesê. Têkoşîna ji bo edaleta iqlîmê zarokan bi xwe hilbijart — lê gelo me bi nezanîn bareke li ser wan kir? Ma zarokî xwe nikarin bijîn?

"Zarok bi rastî ya herî baş ji destê wan tê dikin. Nesila me, em mezinan — ji bo vê em têra xwe hewl didin?"

DAYÎN-Û-WERGIRTIN: BI TIRÊNÊ BO ENQEREYÊ

Civîna pirs-bersivan kûrahiyek nehêvîkirî digire. Pirsê yekem sade ye: "Motîvasyonê we çî bû? Yê ku nikarin dest pê bikin ji ku derê dest pê bikin?" Lê bersiv ne sade ne. Çalakiya kesane an veguherîna avahîyî? Ev kişandin nesneya benzînê bi xwe ye — di navbera vexwarinê kesane û tundkariya sistêmîk de. Lêkolînerê çîrokê kevn vedibêje: di sala 2007 de ji bo erêkirina Protokola Kyotoyê ji 170 hezar îmzayan zêdetir berhev kirine, çûne Meclîsê. Di civîna komîsyonê de mîletvekîlek pirsîye — hûn çawa hatin Enqereyê? "Bi tirênê" bersivê şok afirandîye. Piştî derketinê bûrokrat dirêj axaftine: "Binêrin, bi balefiran jî nakevin bi rastî." Dayîn-û-wergirtin dilekarî dike.

Lê çalakiya kesane bi tena serê xwe têra nake. Di navbera enerjîya ku ji bo nûjenkirinê li Stenbolê tê xerc kirin û ya li Brîtanîyayê de wek çiyayan ferq heye — bê hatina xizmetê li ber we, bi hewldana kesane kêmkirina emisyonan ne mumkîn e. Bê guherîna polîtîkayan, bandora pîvanên kesane li ser emisyonan tune ye. Dengê pêşniyaza têgihîştinê "kapîtolosen" dike: ne antropolosen, çaxek ji kapîtalîzmê tê. Bê guherîna sistêmê veguherîna kesane têra nake.

Û li salonê kêliyêk biçûk lê bertekdar: yek îtiraf dike ku li dora xwe ew qas vegan hene ku şerm dike bibêje êdî vegan nîn e. Çêkirina zextê civakî ya çalakiya kesane — ev jî mekanîzmeyek veguherînê ye, nerm lê bi bandor. Bi bîranîna berxwedanê li hember kanên zêr ên Çiyayên Kazê re jî, salon firehtir dibe: hefteya pêş li Çanakkale çalakiyek 30 hezar kesî tê hêvî kirin, destûra Alamos Goldê di 13ê Cotmehê de tê dawî.

Hevdîtina benzînê dema ji salonê belav dibe, her kes dizane ku bedêla yek litre benzînê ne 6 lîre 80 kûrîş e. Lê çiqas e kes nikare bihesibîne. Belkî ne hesibandina wê, biha rastîn a benzînê be.